

Ολυμπιακοί Αγώνες, Αθήνα 2004 Όταν «έκλεισε η αυλαία»

Το έργο συντήρησης των κουστουμιών τελετών έναρξης και λήξης

Εισαγωγή

Τα κουστούμια που χρησιμοποιήθηκαν στις τελετές έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας και φορέθηκαν από εκατοντάδες εθελοντές, που συνέθεσαν το μωσαϊκό της «Κλεψύδρας» στις 13 Αυγούστου 2004, βρίσκονται σήμερα αποθηκευμένα, κρατώντας ακόμα την αρχική τους λάμψη.

Τα κουστούμια αυτά δημιουργήθηκαν ειδικά για τα σώματα των χορευτών και εθελοντών που τα φόρεσαν. Χρησιμοποιήθηκαν πολλές φορές στις πρόβες και, τελικά, στις τελετές. Αποτελούνται από πολλά αξεσουάρ και εξαρτήματα, αλλά στο τελικό αισθητικό αποτέλεσμα συμβάλλει και το σώμα του ανθρώπου που φορούσε το κουστούμι (body painting). Μετά το τέλος της «γιορτής» τα αντικείμενα αυτά μεταφέρθηκαν πολλές φορές σε διάφορα ολυμπιακά ακίνητα, καταλήγοντας στο Ολυμπιακό Κέντρο Πάλης στα Άνω Λιόσια. Είχαν υποστεί παρατεταμένη φθορά λόγω του τεράστιου όγκου της συλλογής, που δημιουργούσε πάντα, κατά τη μεταφορά, πρόβλημα αποθήκευσης και συσκευασίας. Τα ευαίσθητα υλικά κατασκευής τους είχαν αρχίσει να φθίνουν και η εφαρμογή εργασιών συντήρησης κρίθηκε απαραίτητη για τη μελλοντική αξιοποίηση της ιδιόρρυθμης αυτής συλλογής.

Η Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, μετά από αίτημα της Γενικής Γραμματείας Ολυμπιακής Αξιοποίησης, ανέλαβε αυτό το ιδιόμορφο και πρωτοποριακό έργο συντήρησης της συλλογής αυτής, που απαιτεί εξειδικευμένη αντιμετώπιση, πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα.

Ο σκοπός της συντήρησης των κουστουμιών

Πρόκειται για σύγχρονα αντικείμενα και κανείς θα σκεφτόταν ότι δεν θα είχαν ανάγκη συντήρησης σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Η ιδιαιτερότητα όμως της συλλογής αυτής προκάλεσε από την αρχή το επιστημονικό ενδιαφέρον των συντηρητών λόγω της ιδιαίτερης τεχνολογίας κατασκευής των κουστουμιών και των εξαιρετικά εφήμερων υλικών που έχουν χρησιμοποιηθεί, αλλά και λόγω της ιστορικής και καλλιτεχνικής τους αξίας που απαιτεί την καλύτερη δυνατή διατήρηση.

Ήταν από την αρχή φανερό ότι οι δημιουργοί των κουστουμιών αυτών αφιέρωσαν ατέλειωτες ώρες εργασίας για την κατασκευή τους και έδειξαν ιδιαίτερη φροντίδα και καλλιτεχνική ευαι-

16 | σθησία. Ωστόσο, δεν προνόησαν, σκοπίμως ενδεχομένως, για τη μακροβιότητά τους, αφού από την αρχή δημιουργήθηκαν για να διαρκέσουν μόνο μέχρι την τελετή.

Η επιτυχία των τελετών έναρξης και λήξης και η παγκόσμια απήχηση των εικόνων που προβλήθηκαν από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθώς και η δημιουργία του νέου Μουσείου των Ολυμπιακών Αγώνων κατέστησαν τα κουστούμια αυτά αντικείμενα με ιστορική και συμβολική αξία που αξίζουν τη φροντίδα μας στο πλαίσιο της προληπτικής αλλά και επεμβατικής συντήρησης. Η συντήρηση «νέων υλικών» είναι μια νέα επιστήμη και σε συνεχή εξέλιξη σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Τα συνθετικά υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί τις τελευταίες δεκαετίες για την κατασκευή έργων τέχνης έχουν προβληματίσει τη διεθνή επιστημονική κοινότητα της συντήρησης λόγω του εφήμερου χαρακτήρα τους και των συνεχών δομικών αλλαγών που παρουσιάζουν με το πέρασμα του χρόνου και την επήρεια των περιβαλλοντικών συνθηκών (Albus et al. 2007: 6-8). Σε κάθε περίπτωση πάντως δίνεται ιδιαίτερη βάση στην προληπτική συντήρηση των αντικειμένων αυτών με άμεση βελτίωση των συνθηκών κάτω από τις οποίες εκτίθενται και αποθηκεύονται (Albus et al. 2007: 2-74).

Στο πλαίσιο του έργου, αρχικά επιχειρήθηκε η γενική ταξινόμηση του υλικού που είχε συσσωρευτεί άναρχα στους χώρους του Σταδίου. Ακολουθώντας την υποτυπώδη παλαιά καταγραφή, η οποία είχε γίνει από την εταιρεία παραγωγής των τελετών¹, τα βίντεο των τελετών και την προσωπική επικοινωνία με μερικούς από τους κατασκευαστές των κουστουμιών², έγινε μια γενική ταξινόμηση του υλικού προκειμένου να γίνει η επιλογή αυτών που επρόκειτο να εκτεθούν και κατά συνέπεια να συντηρηθούν κατά προτεραιότητα. Με αυτή τη λογική, η ταξινόμηση έγινε σύμφωνα με το είδος των κουστουμιών που μπορούν να χωριστούν ανά ιστορική περίοδο και θεματολογία.

Σύμφωνα με την επιστήμη της συντήρησης, τα υλικά και οι μέθοδοι που επιλέγονται να χρησιμοποιηθούν, σχετίζονται με τα υλικά κατασκευής των αντικειμένων. Έτσι, τα κουστούμια ομαδοποιήθηκαν, για τους σκοπούς της συντήρησης, ως εξής:

1. Κουστούμια από πολυαιθυλένιο (Tyvek)³: Όλες οι παραδοσιακές φορεσιές.
2. Κουστούμια από χαρτοπολτό (papier maché): Οι Ταναγραίες, οι Καρυάτιδες και ο Ηνίοχος.
3. Κουστούμια από λάστιχο (foam, rubber, L230⁴, net): Τα βυζαντινά, οι κροκκοσυλλέκτριες και η θεά των όφρων.

---

1. Η εταιρεία Jack Morton Worldwide (<http://www.jackmorton.com>), υπεύθυνη για την παραγωγή των τελετών, είχε παραδώσει έναν βασικό κατάλογο καταγραφής, ανά κατηγορία, των κουστουμιών που χρησιμοποιήθηκαν στην «Κλεψύδρα» της τελετής έναρξης, στον οποίο αναφέρονται βασικά στοιχεία των κουστουμιών, όπως απεικόνιση, υλικό κατασκευής, ευαισθησίες.

2. Μέλη της ομάδας Παπαϊωάννου.

3. Το υλικό Tyvek® αποτελείται από λεπτότατες ίνες πολυαιθυλενίου, 100% υψηλής πυκνότητας, που τοποθετούνται σε τυχαία διάταξη χωρίς κατεύθυνση. Οι ίνες αυτές αναδεύονται μηχανικά, στη συνέχεια τοποθετούνται σε επίπεδη θέση και συνδέονται μεταξύ τους με ταυτόχρονη πίεση και θερμότητα, χωρίς τη χρήση χημικών ουσιών ή συγκολλητικών. Ανάλογα με το πάχος των ινών που χρησιμοποιούνται, την πίεση που ασκείται και τη θερμότητα, δημιουργούνται διάφορα είδη συνεχούς φιλμ Tyvek με διαφορετικές ιδιότητες. Στην περίπτωση των κουστουμιών έχει χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά ο μαλακός τύπος 16 (Soft type 16), (DuPont 2002).

4. Ένα είδος συνθετικού δέρματος.

4. Κουστόμια από πολυεστέρα με υαλοίνες (fiberglass): Τα άλογα του Ηνιόχου και οι μυκηναϊκές πανοπλίες. |17

Εργασίες συντήρησης

Τόσο ο όγκος της συλλογής όσο και η κατάσταση διατήρησής της απέκλεισε από την αρχή οποιαδήποτε προσπάθεια μεταφοράς των αντικειμένων σε οργανωμένα εργαστήρια συντήρησης της Υπηρεσίας. Για την εφαρμογή των εργασιών συντήρησης στα επιλεγμένα αντικείμενα διαμορφώθηκαν κατάλληλα οι χώροι που μας παραχωρήθηκαν στο εσωτερικό του Σταδίου και κοντά στον χώρο φύλαξης της συλλογής. Ήταν τα αποδυτήρια των αθλητών, με τουαλέτες και παροχή νερού. Τρεις συνολικά χώροι διαμορφώθηκαν ως εργαστηριακοί, χωρίστηκαν και εξοπλίστηκαν καταλλήλως, ανάλογα με το είδος των αντικειμένων που επρόκειτο να συντηρηθούν και με το προσωπικό που απασχολείτο σε κάθε κατηγορία. Έτσι, δημιουργήθηκε ένα εργαστήριο για τα κουστόμια από πολυαιθυλένιο, ένα δεύτερο για τα κουστόμια από χαρτί και, τέλος, ένα τρίτο για κουστόμια από μεικτά συνθετικά υλικά, όπως πολυεστέρας, λάστιχο, κ.ά. (εικ. 1).

Οι εργασίες συντήρησης που εφαρμόστηκαν στα επιλεγμένα αντικείμενα αποφασίστηκαν μετά από σειρά δοκιμών από εξειδικευμένο προσωπικό της ΔΣΑΝΜ. Πληρούν τους διεθνείς κανόνες συντήρησης έργων τέχνης και τα υλικά που χρησιμοποιούνται έχουν επιλεγεί σύμφωνα με τους κανόνες αυτούς και την ηθική της συντήρησης. Οι εργασίες συντήρησης δεν στοχεύουν στην πλήρη αποκατάσταση των αντικειμένων αλλά στη σταθεροποίηση της κατάστασής τους. Το αισθητικό αποτέλεσμα που επιδιώκεται δεν είναι να δείχνουν τα αντικείμενα αυτά όπως ήταν πριν τη χρήση τους, αλλά στοχεύουν στην αισθητική ενότητα των έργων. Οι εργασίες που εφαρμόστηκαν είναι οι εξής:

► Μηχανικός καθαρισμός επιφάνειας

Όλα τα αντικείμενα ήταν επικαλυμμένα με πολλούς επιφανειακούς ρύπους λόγω του ακατάλληλου αποθηκευτικού χώρου. Αιωρούμενοι ρύποι είχαν επικαθίσει στην επιφάνεια όλων των κουστουμιών και κατασκευών, προκαλώντας τόσο αισθητική αλλοίωση όσο και στιγματισμό, και συνέβαλαν στην οξείδωση των υλικών κατασκευής τους.

Ο καθαρισμός των ρύπων αυτών έγινε με μηχανικό τρόπο, αρχικά με μηχανική απορρόφηση, με τη χρήση ειδικής συσκευής απορρόφησης για έργα τέχνης (Shashoua 2007: 15). Σε μερικές περιπτώσεις ο καθαρισμός υποβοηθούνταν με μαλακά πινέλα ανάλογα με την ευαισθησία της

Εικ. 1. Γενική άποψη του προσωρινού εργαστηρίου συντήρησης μεικτών υλικών, που δημιουργήθηκε στους χώρους των αποδυτηρίων του Σταδίου.

18 | επιφάνειας του κάθε αντικειμένου. Τέλος, εφαρμόστηκε μηχανικός καθαρισμός με χημικό σπόγγο (chemical sponge) εν ξηρώ για την απομάκρυνση των ρύπων που είχαν εγκλωβιστεί στην επιφάνεια και δεν μπορούσαν να απομακρυνθούν πλήρως από τη συσκευή απορρόφησης.

► Ελεγχόμενος τοπικός υγρός καθαρισμός

Στα κουστούμια από Tyvek, foam και fiberglass, όπου διαπιστώθηκε ότι το ζωγραφικό στρώμα ήταν ανθεκτικό, εφαρμόστηκε τοπικός υγρός καθαρισμός με απιονισμένο νερό και διάλυμα επιφανειακού τασιενεργού (Texaron N70). Ο τύπος αυτός του καθαρισμού ακολουθήθηκε με μεγάλη προσοχή στα σημεία όπου παρατηρούνταν συσσωρευμένοι επιφανειακοί ρύποι και λεκέδες από make up, που οφείλονταν στη χρήση των αντικειμένων στις πρόβες και την τελετή έναρξης των αγώνων. Η εφαρμογή των διαλυμάτων καθαρισμού έγινε με τη χρήση υδροφιλικών συνθετικών σπόγγων (conservators sponge) ή μπατονέτες βαμβακιού.

► Τοπική στερέωση

Σε αρκετές περιπτώσεις, ιδιαίτως τα κουστούμια από Tyvek αλλά και αυτά από χαρτοπολτό, παρουσιάζουν απολεπίσεις της ζωγραφικής επιφάνειας και αποφλοιώσεις λόγω ασυμβατότητας των υλικών και ακατάλληλων περιβαλλοντικών συνθηκών κατά τη μακροχρόνια φύλαξη. Οι υψηλές θερμοκρασίες που αναπτύσσονται στον χώρο αποθήκευσης τους καλοκαιρινούς μήνες προκαλούν θερμική διάλυση των ακρυλικών χρωματικών στρωμάτων και των συγκολλητικών που έχουν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των αντικειμένων αυτών (Albus et al. 2007: 48-49). Επιπλέον, οι υψηλές τιμές σχετικής υγρασίας, που σημειώνονται τους χειμερινούς μήνες, αλλά και οι απότομες αυξομειώσεις της κατά τη διάρκεια του εικοσιτετραώρου, ανά εποχή, προκαλούν συστολή και διαστολή των υδρόφιλων υλικών κατασκευής, όπως ο χαρτοπολτός, τα υφάσματα και κάποια συγκολλητικά, με αποτέλεσμα τη διόγκωση, την παραμόρφωση και την απολέπιση.

Σε αυτές τις περιπτώσεις πραγματοποιήθηκε τοπική στερέωση με χρήση ακρυλικών γαλακτωμάτων σε μορφή υδατικών διαλυμάτων (Primal AC33, αρχειακή πολυβυνιλική αλκοόλη PVA) (εικ. 2). Τέλος, για την ενίσχυση αποδυναμωμένων περιοχών έγινε τοπική στερέωση με επικάλυψη

Εικ. 2. Τοπική στερέωση σε παραδοσιακή φορεσιά από υλικό Tyvek. Λεπτομέρεια.

της περιοχής με υλικά συμβατά με τα υλικά κατασκευής. Για παράδειγμα, στα αντικείμενα από fiberglass χρησιμοποιήθηκε υαλούφασμα και εποξική ρητίνη, στα αντικείμενα από χαρτοπολτό φύλλο ιαπωνικού χαρτιού και κόλλα καρβοξυμεθυλοκυτταρίνης (CMC), ενώ για τα κουστούμια από Tyvek χρησιμοποιήθηκε και πάλι Tyvek με αρχειακή κόλλα PVA (Evacon).

► Συμπλήρωση μικρών απωλειών

Μικρές απώλειες και ρωγμές που παρατηρήθηκαν στα αντικείμενα λόγω μηχανικών καταπονήσεων,

συμπληρώθηκαν κατ' επιλογήν με υλικά συμπλήρωσης συμβατά με το υλικό κατασκευής του εκάστοτε αντικειμένου. Έτσι, αντικείμενα κατασκευασμένα από fiberglass συμπληρώθηκαν με εποξικό στόκο, για τις ρωγμές στα ζωγραφικά στρώματα χρησιμοποιήθηκε Polyfilla fine surface, ενώ απώλειες στα αντικείμενα από Tyvek συμπληρώθηκαν από το ίδιο υλικό (Tyvek).

► Σχηματοποίηση και επιτεδοποίηση παραμορφωμένων τμημάτων

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι ακατάλληλες συνθήκες αποθήκευσης των αντικειμένων και τα εφήμερα υλικά κατασκευής τους είχαν ως αποτέλεσμα τις εκτεταμένες παραμορφώσεις στο σχήμα και τη μορφή τους, ανάλογα με το υλικό κατασκευής. Τα πιο ευαίσθητα αντικείμενα σε τέτοιου είδους φθορές είναι τα κουστούμια τα κατασκευασμένα από λάστιχο (foam, rubber, L230) και Tyvek, τα οποία είναι όλα θερμοπλαστικά υλικά.

Η διόρθωση της παραμόρφωσης αυτής βασίστηκε και πάλι στη χρήση της θερμότητας αλλά και στη σχηματοποίηση με ειδικές εσωτερικές κατασκευές από αντιόξινα υλικά. Έτσι, για τα παραδοσιακά κουστούμια, όλα κατασκευασμένα από Tyvek, χρησιμοποιήθηκε πιστόλι θερμού αέρα και σχηματοποιήθηκαν αναλόγως με τη βοήθεια της εκπεμπόμενης θερμότητας και των χεριών. Για τη σταθεροποίηση του σχήματος τοποθετήθηκαν σε καίρια σημεία όγκοι από μαλακό αντιόξινο χαρτί. Για τα τρισδιάστατα ενδύματα από λάστιχο (βυζαντινά και κροκκοσυλλέκτριες), εκτός από τη χρήση της θερμότητας, δημιουργήθηκαν, ανάλογα με το σχήμα του αντικειμένου, εσωτερικά μαλακά στηρίγματα από μπλοκ αφρού πολυαιθυλενίου, τα οποία διατηρούν το σχήμα και υποστηρίζουν το βάρος του αντικειμένου.

► Συγκολλήσεις αποσπασμένων τμημάτων

Σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρήθηκαν στα αντικείμενα θραύσεις και σχισίματα που οφείλονται στις μηχανικές καταπονήσεις λόγω της χρήσης τους αλλά και στην παραμονή τους σε ακατάλληλους αποθηκευτικούς χώρους, όπου ο τρόπος αποθήκευσης προκάλεσε μεγάλη καταπόνηση σε ορισμένα σημεία των αντικειμένων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι πανοπλίες, οι οποίες είχαν στοιβαχτεί ή μια πάνω στην άλλη και τοποθετηθεί σε εξωτερικό χώρο του Σταδίου. Τόσο το υπερκείμενο βάρος των ίδιων των αντικειμένων όσο και οι ακατάλληλες περιβαλλοντικές συνθήκες συνέβαλαν στην οξείδωση του υλικού (fiberglass) και προκάλεσαν πληθώρα σπασισμάτων και μικρορωγμών. Επιπλέον, τα κουστούμια, που σ' όλο το διάστημα της αποθήκευσής τους κρέμονταν από κρεμάστρες που δεν είχαν διαμορφωθεί σύμφωνα με το σχήμα και το βάρος του αντικειμένου, παρουσίαζαν μηχανικές καταπονήσεις λόγω του ίδιου τους του βάρους (ρωγμές και σχισίματα).

Οι φθορές αυτού του τύπου αντιμετωπίστηκαν με συγκόλληση, χρησιμοποιώντας διάφορες συγκολλητικές ουσίες ανάλογα με το υλικό κατασκευής και τη μηχανική αντοχή του, καθώς και το επιθυμητό αποτέλεσμα. Έτσι, τα αντικείμενα από fiberglass συγκολλήθηκαν με εποξικές ρητίνες, τα κουστούμια από λάστιχο συγκολλήθηκαν με κόλλες επαφής με βάση τη βενζίνη, για τα κουστούμια από Tyvek χρησιμοποιήθηκε αρχειακή κόλλα PVA, ενώ για τα αντικείμενα από χαρτοπολτό χρησιμοποιήθηκε μείγμα CMC και αρχειακής PVA.

► Αισθητική αποκατάσταση με ζωγραφική

Τέλος, πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη αισθητική αποκατάσταση στα ζωγραφικά μέρη των αντικειμένων όλων των κατηγοριών, όσα παρουσίαζαν απολεπίσεις της ζωγραφικής επιφάνειας. Σε μεγαλύτερο ποσοστό η ζωγραφική αποκατάσταση έγινε με χρήση ακρυλικών χρω-

20 | μάτων, καθώς κρίθηκαν συμβατά με τα υλικά κατασκευής των αντικειμένων, που ήταν επίσης ακρυλικά. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις, όπου δεν είχε χρησιμοποιηθεί προστατευτικό βερνίκι στα κουστούμια από Tyvek και τα ακρυλικά χρώματα δημιουργούσαν μια αντιαισθητική λάμψη, χρησιμοποιήθηκαν ξηρά παστέλ για την αισθητική αποκατάσταση των απωλειών. Και στις δύο περιπτώσεις οι χρωματικές συμπληρώσεις έγιναν μόνο στα σημεία των απωλειών και με όσο το δυνατόν συγγενή χρωματισμό ώστε να μην είναι διακριτές.

Προετοιμασία για ανάρτηση

Επιλεγμένα κουστούμια, μετά τη συντήρησή τους, αποφασίστηκε να μεταφερθούν, την άνοιξη του 2008, στο Capital Museum του Πεκίνου για τις ανάγκες της έκθεσης με τίτλο «Μια ελληνική γιορτή». Η ανάρτηση των επιλεγμένων κουστουμιών στον εκθεσιακό χώρο, εκτός από το αισθητικό αποτέλεσμα το οποίο επιμελήθηκε η κ. Λίλη Πεζανού, επιμελήτρια της έκθεσης, απαιτούσε ιδιαίτερη φροντίδα ως προς τη συντήρηση λόγω της ευαισθησίας των αντικειμένων. Οι τρόποι ανάρτησης και τα υλικά που έπρεπε να χρησιμοποιηθούν θα διασφάλιζαν τη σταθερότητα των κουστουμιών στον χώρο έκθεσης, αναδεικνύοντάς τα, χωρίς να προκληθούν περαιτέρω φθορές.

Η εποικοδομητική συνεργασία των συντηρητών με την επιμελήτρια της έκθεσης αλλά και η ειδική αντιμετώπιση της κάθε κατηγορίας κουστουμιών, απ' αυτά που επιλέχθηκε να εκτεθούν, οδήγησαν στη δημιουργία μιας σειράς κατασκευών για την ανάρτηση των αντικειμένων στον εκθεσιακό χώρο.

Πιο συγκεκριμένα, κατασκευάστηκαν ειδικές κρεμάστρες για την ανάρτηση των παραδοσιακών φορεσιών, καθώς και ειδικά υποστηρίγματα από αφρώδη υλικά για την υποστήριξη και ασφαλή έκθεση των βυζαντινών ενδυμάτων (εικ. 3).

Σχεδιάστηκαν επίσης υποστηρίγματα από plexyglass για τη στήριξη κάποιων αντικειμένων, σύμφωνα με τις υποδείξεις της κ. Πεζανού (εικ. 4) αλλά και των συντηρητών, οι οποίοι μερίμνησαν για την ασφαλή στήριξη των κουστουμιών. Οι κατασκευές αυτές έγιναν από εξειδικευμένο τεχνίτη στην Αθήνα με την επίβλεψη των συντηρητών, οι οποίοι επέβλεψαν και την τελική προσαρμογή τους στα αντικείμενα, πριν τα επιλεγμένα κουστούμια αναχωρήσουν για το Πεκίνο.

Συσκευασία για μεταφορά

Η μεταφορά των κουστουμιών στο Πεκίνο ήταν μια πρόκληση τόσο λόγω του μεγάλου ταξιδιού, της ευαισθησίας των αντικειμένων, του μεγάλου χρόνου μεταφοράς και

Εικ. 3. Βυζαντινό κουστούμι για το οποίο δημιουργήθηκε ειδική εσωτερική υποστήριξη με αφρώδη υλικά. Λεπτομέρεια.

Εικ. 4. Άποψη του εκθεσιακού χώρου στο Capital Museum του Πεκίνου. Διακρίνεται ο τρόπος έκθεσης των κουστουμιών για Καρυάτιδες και Ταναγραίες.

τια, με διάφορους τρόπους, σύμφωνα με τις προδιαγραφές που είχαν δοθεί από τους συντηρητές. Όλα τα κιβώτια μονώθηκαν εσωτερικά για να διατηρηθεί το εσωτερικό μικροκλίμα, αλλά και για να αποφευχθούν οι κραδασμοί. Η κάθε κατηγορία αντιμετωπίστηκε με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τις ανάγκες της, όπως καθορίστηκαν από τους συντηρητές. Για παράδειγμα, τα κουστούμια από υλικό Τυνεκ, τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερες ευαισθησίες λόγω της εύπλαστης υφής τους και της τάσης τους για παραμόρφωση, αποφασίστηκε να συσκευαστούν αρχικά από τους συντηρητές, σε ειδικά αντιόξινα κουτιά και σε επίπεδη θέση, πριν παραδοθούν στην εταιρεία μεταφοράς (εικ. 5).

Τέλος, σε όλες τις συσκευασίες προστέθηκε σύστημα Art Sorb⁵ ώστε να διατηρηθούν, όσο το

Εικ. 5. Παραδοσιακό κουστόμι μέσα στην ειδική αντιόξινη συσκευασία του.

5. Υλικό σε μορφή κόκκων που χρησιμοποιείται για τη ρύθμιση της υγρασίας στο εσωτερικό προθηκών και συσκευασιών. Είναι ένα πυριτικό υλικό που απορροφά και αποβάλλει υγρασία με τέτοιο τρόπο ώστε να ρυθμίζει σε συγκεκριμένα επίπεδα τη σχετική υγρασία σε προκαθορισμένο όγκο (Long Life for

παραμονής των συσκευασιών υπό ακαθόριστες συνθήκες (τελωνεία διαφόρων χωρών) όσο και λόγω των διαφορετικών μεταφορικών μέσων που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν (φορτηγά, αεροπλάνα, καράβια). Η συσκευασία έγινε από ειδική μεταφορική εταιρεία, σε συνεργασία και με την επίβλεψη των συντηρητών, ώστε να εξασφαλιστεί η ασφάλεια των κουστουμιών κατά τη μεταφορά, αλλά και να ελεγχθούν τα υλικά συσκευασίας (να μην είναι βλαβερά για τα αντικείμενα).

Η συσκευασία του συνόλου των αντικειμένων έγινε σε ξύλινα κιβώ-

22 | δυνατόν σταθερές, οι εσωτερικές συνθήκες σχετικής υγρασίας κατά την παραμονή των αντικειμένων μέσα στα κιβώτια.

Για την επιλογή των υλικών και των μεθόδων συσκευασίας λήφθηκαν υπόψη οι επί μέρους ευαισθησίες για κάθε είδος αντικειμένου, όπως σημειώνονται στον παρακάτω πίνακα:

Είδος αντικειμένων	Υλικό	Ευαισθησία				
		Φως	Υψηλή θερμοκρασία	Υψηλή υγρασία	Κραδασμοί	Παραμορφώσεις
Πανοπλίες (Μυκηναίοι στρατιώτες)	Fiberglas Μέταλλο		√		√	
Καρυάτιδες	Papier Maché	√	√	√		√
Κροκκο-συλλέκτριες	Foam L230, net	√	√			√
Ταναγραίες	Papier Maché	√	√	√		√
Βυζαντινά	Foam L230, net	√	√			√
Παραδοσιακά	Tyvek		√			√

Τέλος, για όλα τα μεταφερόμενα αντικείμενα δημιουργήθηκαν δελτία κατάστασης διατήρησης (condition reports), στα οποία, εκτός από τα βασικά στοιχεία ταυτότητας, περιγράφεται λεπτομερώς η κατάσταση του κάθε αντικειμένου πριν και μετά το ταξίδι. Τα δελτία αυτά συνόδεψαν τα αντικείμενα προς και από την Κίνα και η μεταφορά έγινε με τη συνεχή επίβλεψη των συντηρητών.

Προληπτική συντήρηση και η σημασία της για τη συλλογή

Το έργο της συντήρησης δεν σταμάτησε στην έκθεση του Πεκίνου. Συνεχίστηκε και για τα υπόλοιπα κοστούμια της συλλογής, με εφαρμογή μεθόδων προληπτικής συντήρησης και προετοιμασίας για μακροχρόνια αποθήκευση, ώστε να διασφαλιστεί η σταθεροποίηση της κατάστασης των κοστούμιών και των εξαρτημάτων τους, μέχρι την αξιοποίηση της συλλογής στο νέο Μουσείο των Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων που βρίσκεται στο στάδιο της υλοποίησης.

Έτσι, λοιπόν, τα κοστούμια συσκευάστηκαν με αντιόξινα υλικά και με μεθόδους που διασφαλίζουν τη σταθεροποίηση της κατάστασής τους και την ασφαλή μελλοντική τους μεταφορά.

Ταξινομήθηκαν σε τρεις αποθηκευτικούς χώρους ανάλογα με το σχήμα, το είδος και το μέγεθός τους, οι οποίοι διαμορφώθηκαν κατάλληλα ώστε να πληρούν τους βασικούς κανόνες

Εικ. 6. Μερική άποψη του αποθηκευτικού χώρου που δημιουργήθηκε για κουστούμια από χαρτοπολτό, στο πλαίσιο της προληπτικής συντήρησης της συλλογής.

για την αποθήκευση έργων τέχνης: ελεγχόμενο κλίμα, αποκλεισμός φυσικού φωτός, εύκολος εντοπισμός του κάθε αντικειμένου, πλάνο πρόληψης καταστροφών (εικ. 6). Οι χώροι ασφαλίστηκαν και τοποθετήθηκαν συστήματα κλιματισμού σε συνεχή λειτουργία. Οι περιβαλλοντικές συνθήκες ρυθμίστηκαν σε επίπεδα θερμοκρασίας 20°C και RH45% για όλη τη διάρκεια του ημερολογιακού έτους. Παρόλο που κάθε συνθετικό υλικό απαιτεί διαφορετικές τιμές θερμοκρασίας και σχετικής υγρασίας για την ασφαλή του διατήρηση, είναι κοινή πρακτική, σε μεικτές συλλογές, να χρησιμοποιείται ένας μέσος όρος τιμών στις κλιματολογικές συνθήκες (Shashoua 2008:195). Επιπλέον, αποκλείστηκαν όλες οι πηγές φυσικού φωτισμού, ενώ τεχνητός φωτισμός χρησιμοποιείται μόνο σε περίπτωση αναζήτησης κάποιου αντικειμένου για μικρά χρονικά διαστήματα. Οι εργασίες που περιγράφηκαν διήρκεσαν περίπου έναν χρόνο, για την ακρίβεια από τον Νοέμβριο του 2007 έως τον Δεκέμβριο του 2008. Απασχολήθηκαν συνολικά 10 ωρομίσθιοι, 4 μόνιμοι συντηρητές και 3 σπουδαστές των ΤΕΙ σε πρακτική άσκηση, ενώ συντηρήθηκαν συνολικά περίπου 170 κουστούμια και αξεσουάρ. Υπάρχουν όμως πολλά περισσότερα, τα οποία βρίσκονται αποθηκευμένα ακόμα στους χώρους του Σταδίου περιμένοντας τη φροντίδα μας. Μέρος των κουστούμιών αυτών παρουσιάστηκε για άλλη μια φορά στην Αθήνα, στον χώρο εποχιακών εκθέσεων της Εθνικής Γλυπτοθήκης, στο διάστημα Ιούλιος- Δεκέμβριος 2009. Η ΔΣΑΝΜ επιμελήθηκε και σε αυτή την περίπτωση την ασφαλή συσκευασία, μεταφορά και ανάρτηση των επιλεγμένων αντικειμένων.

Ευχαριστίες

Η συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τον κ. Νικόλαο Μίνω, προϊστάμενο της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, και τους κ.κ. Σπύρο Κλαδά και Κωνσταντίνο Μπούρα, Γεν. γραμματείς της Γ.Γ. Ολυμπιακής Αξιοποίησης στο διάστημα 2007-2009, για την εμπιστοσύνη και καθοδήγησή τους, τον κ. Γεώργιο Πιρουνάκη, υπάλληλο της Γ.Γ.Ο.Α, για την άψογη συνεργασία και τη συνεχή βοήθειά του σε όλη τη διάρκεια του έργου και μετά από αυτό. Ευχαριστίες οφείλονται επίσης στους παρακάτω συντηρητές διαφόρων ειδικοτήτων της ΔΣΑΝΜ, που εργάστηκαν για τη συντήρηση των αντικειμένων: Σοφία Βασιλειάδου, Μαρία Θηβαίου, Φάνη Καραφωτιά, Νίκο Καρρά, Αναστασία Καρταλοπούλου, Αλέξανδρο Λέκκα, Κυριακή Λέντζη, Ελένη Μαρινάκου, Ηλία Μπεχράκη, Σταυρούλα Μωραΐτου, Γιάννη Παππά, Μαρία Ρέτσα, Καλλιόπη Τσεσμετζή και Βαγγέλη Φραγκιουδάκη. Τέλος, ευχαριστούμε την εταιρεία

24 | Move Art και ιδιαιτέρως τον κ. Βαγγέλη Λούζη για την εποικοδομητική συνεργασία κατά τη συσκευασία και μεταφορά των αντικειμένων.

Βιβλιογραφία

- Albus S., Bonten C., Kessler K., Rossi G., Wessel K. (2007), *Plastic Art – A Precarious Success Story*, Munich, AXA Art Insurance Publication.
- American Institute for Conservation of Artistic and Historic Works (AIC), (1997), *Codes of Ethics and Guidelines for Practice, Commentary 20: Preventive Conservation* (on line), <http://www.conservation-us.org/index.cfm?fuseaction=page.viewpage&pageid=1026> (τελευταία επίσκεψη 15 Σεπτεμβρίου 2009).
- DuPont (2002), *Product Handbook for DuPont™ Tyvek*, U.S.A, DuPont.
- Shashoua, Y. (2007), «Conservation of Plastics: Is it Possible Today?», *Postprints of the Conference Held at the Victoria and Albert Museum, Plastics, Looking at the Future and Learning from the Past*, London, 23-25 May 2007 (Eds: Kenegham B. and Egan L.), Archetype Publications: 12-19.
- Shashoua, Y. (2008), *Conservation of Plastics, Materials Science, Degradation and Preservation*, London, Butterworth and Heinneman.
- Thickett, D., Richardson, E. (2007), «Preventive Conservation Research for Plastics on Open Display», *Postprints of the Conference Held at the Victoria and Albert Museum, Plastics, Looking at the Future and Learning from the Past*, London, 23-25 May 2007 (Eds: Kenegham B. and Egan L.), Archetype Publications: 89-96.
- Van Oosten T., Fundeanu I., Bollard C., de Castro C., Lagana, A. (2007), «Lights out! The Conservation of Polypropylene Wall Tapestries», *Postprints of the Conference Held at the Victoria and Albert Museum, Plastics, Looking at the Future and Learning from the Past*, London, 23-25 May 2007 (Eds: Kenegham B and Egan L.), Archetype Publications: 97-105.

Δρ Τατιάνα Κουσουλού
Συντηρήτρια υφασμάτων αντικειμένων
Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων
και Νεωτέρων Μνημείων
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
tkousoulou@culture.gr